

Antall István

Plakátember

Árendás József
a színház szólistája

Árendás Józsefnek plakáthangja van, ráadásul (óriás) plakát mérete, tehát Árendás József teljesen azonos műfajával. Nem kell neki kiabálnia, mert basszusa hal-
 kan is hallatszik, oda kell rá figyelni, ha megszólal, hadonásznia is teljesen felesleges, mert megakad rajta az ember szeme, mindenhol kilátszik. Úgy tud kiki-
 áltója, népszerűsítője lenni egy műfajnak, hogy meg sem kell szólalnia, mi több: személyesen jelen sem kell lennie. Mindent, amit a színház érdekében, a szüle-
 tendő előadás kedvéért tenni és mondani akar, azt a látványra bízhatja. Mert pontosan tudja, hogy a plakát is játszik, pedig a premier napján szinte véget is ér a szerepe. Megelőlegezi a drámát, és megőrzi azt, azo-
 nos vele, miközben radikálisan különbözik tőle. Árendás egyetlen tömondatba sűríti azt, ami három felvonásba is alig fér bele, és a plakát mégsem dramaturgiai húzás, vagy rendezői elgondolás által születik. Ő állóképpé fogalmazza a még meg sem született színpadi moz-
 gást, az írott történet, emblemikus jellel tömöríti az irodalomtörténeti értelmezéseket. A plakát tehát nem lehet egyszerű interpretáció, kellő fantáziával kénytelen megelőzni és megélni a teremtést, hogy a művel azonos értékű műve váljon. Akkor van esélye a megmaradásra, ha öntörvényű, önjáró, ön-azonos. A plakát bemutat a bemutató előtt, hírt ad, ígéri a produkciót, a szellemi izgalmat, üzenetet közvetít, csalogat és biztat. A premi-
 mertől kezdve már csak ismétél, az utolsó előadás után pedig már csak emlék, dokumentum. Ez a nagyalakú, kiragasztható papírlap már régen nem egyszerűen a szerzők, a szereplők, a közreműködők, a játékosok, a zenészek, a nélkülözhetetlen háttéremberek névsorát hordja hátán, nem a hely és az idő, valamint a körülmé-
 nyek meghatározásával van elfoglalva, hanem egy másik műfajban képes eljátszani a gondolatot. Árendás József tehát aláfeszül a nagy közös ügynek, miközben megtalálja benne a maga feladatát. Kellő alázattal, de mérhetetlen ambícióval és invencióval dolgozik, nem válogat eszközeiben, és nem is kell válogatnia, mert igazi kortárs polihisztor, akinek teljesen mindegy, hogy mihez nyúl, mert tehetsége a szabadsága. Aki pedig árendába kapja tehetségét, az tudja, hogy gazdálkodni kell vele. Estéről estére beosztva a monumentalitást, több tételes műben

mérve a költészetet, a napi feladatok szertelensége sze-
 rint teljesítve, mégis az egészet építve, de ha a helyzet úgy kívánja, egyetlen széles ecsetvonással megidézve a végtelent. A műfaj közömbös, a tudás és az ösztön között feszülő kötélen kell végig egyensúlyoznia annak is, akinek szemernyi tériszonya sincs, s a mélység rettenetével küszködőnek nemkülönben. Aki árendába veszi ki tehetségét, az pontosan tudja, hogy ezt az adottságot, ezt a helyzetet, ezt a lelkiállapotot, ezt a magatartást gondoznia, ápolnia kell, készenléti állapotban kell tartania, mert a tehetség szellemiekben éppúgy utántöltésre szorul, mint élmények dolgában. Bérbe kapjuk tehát a tehetséget, személyes használatra, aki együtt tud vele élni, mi több élni tud vele, annak érvényes az örökkévalóságra váltott bérele. És Árendás elszántsága nem jár le a meg és beérkezéssel, hiszen minden pillanatban újra nekivág. Az örökké változó megbízások pörgésében, de az állandó műhelyek időtlen közegében is újdonságot talál, mert teljesítménye éppen a tételes kihívások felől értelmezhető.

A készülődés, a tanulás majd a kényeszerű várakozás idején sem adta föl, nem adta föl magában a festőt, a rajzoló, a grafikus és papírművészt, a fényképezőt, a komponistát, a tipográfust, a szerkesztőt, a kishivatal-

noki pontosságot, a kiszámíthatatlan nagyvonalúságot, a költőt, az elbeszélőt, a szerepvállalót, egyszerűen a játékost. A kalandorságtól a mesterség ismerete, az állandó kíváncsiság, a tanulás, a belső építkezés nem évülő igénye óvja meg. Ahogyan az ostoba infantilizmustól a sokgyerekes pedagógus család belső légköre, felnevelő felelőssége, sznobéria nélküli műveltség-igénye, és az a protestantizmustól folyamatos európai puritán polgári munkaeszme, amely az alkotás szertelenségében is megleti a rendet. Így Árendás mestereit nem majmolta, de mintát vett tőlük: szakmai és morális módszert, életre valót, nemzedéktársaitól pedig a termékenyítő közös élmény megosztásának képességét: a történelmi korlátok között megteremthető belső szabadság gyakorlatát szerezte be. Azt a fajta gondolkodásmódot, amely az irodalomban, a szabad eszmék áramlásában találja meg idegen erők által megszállhatatlan territóriumát. A többi „semmiséget”, a következetességet, mint általános stílusjegyet az eltelt évtizedek alatt maga tette hozzá, ezzel találkozhatunk mi nap, mint nap színházi belépőin, műsorfüzetein, meghívóin, plakátjain. Lapozunk hát.

A plakátműfaj dekorativitása Árendás József számára nem dogma. Használhat bármilyen eszközt, valóságos vagy elvont képi elemet, a festőiség hol rejtve, hol nagyon is tetten érhetően, de az életmű egészét tekintve hallatlan gazdagsággal van jelen munkáin. A

metszetek kemény foltjai, a tónusok érzékeny, szinte teljesen feloldott valósága mellett a véletlenszerűség látszatával elpötytyintett folt, odavetett toll, vagy ecsetnyom, fújt vagy hálózott faktúra, a roncsoltság gyötört felület - valamennyi megjelenítés erőteljes drámai erőt hordoz. A színek jelenléte jelzesszerű, szinte minden esetben visszafogott, monokróm alányomás, esetenként geometriai formát kitöltő folt, máskor szerepe szerint felkiáltójelszerű erőteljes gesztus. Mégis másodlagos, alárendeltje ennek a sokféleségében is egységes szemléletnek. Kompozíciós világának szabadsága alkalmanként elbírja a szokatlan fekvő formát is a klasszikus és általános (kiragasztáskor is) könnyebben kezelhető álló változat mellett. (Hubay: Tűsz-szedők.) Nem egyszer jelenik meg áttételesen, vagy éppen határozottan a látványban a belső tükör, az elmozgatott, kibillentett dekoratív elem. A plakátok esetében mindig kockázatos térábrázolás Árendás esetében soha nem öncélú, és legkevésbé a játszó térre, a színpadra való közvetlen didaktikus utalás. Minden perspektivikus rend, minden konkrét tárgyiasság, plasztikai, vagy valós szobrászi utalás az előadás jelszerű közelítését, értelmezését szolgálja, ekképpen érzelmileg összegez, hatásos, de nem hatásvadász. A rajz, amelynek stúdiumszerű, rendszeres gyakorlásáról Árendás József máig nem tud, és nem akar lemondani, szinte rejtőzködik lapjain. Kerülő az illusztratív magatartást a rajz a fogalmazás, ha

Antall István: Plakátember

úgy tetszik a vázlat, a kompozíciós jelzés, az értelmezés eszköze, önálló szerepet éppen teatrális kockázata (manierizmusra hajló természete) miatt szinte alig kap. Ha meg is jelenik, grafikai elemként, faktúraként, kréta-rajzok tónusaként mutatkozik, esetenként rézmetszetek hálójává álcázza magát, textúraként tapogat le tárgyakat, s ha önálló hangsúlyt is kap a vonal szándékoltan steril és átlátható, áttetsző magányos kontúrvonalként teremt valamiféle transzcendens képi élményt. Ugyanez a tartózkodó következetesség jellemző a fényképek felhasználásakor, szinte teljes és mégis természetes átírásokor, melynek bravúrajait a Liliom, vagy a Három nővér plakátjainál bámulhatjuk meg leginkább. A valószerűség megőrzésénél mindig a líra segít. A Zeneórák billentyűsora a lepusztult lépcsőházban a szépség melankolikus emlékművévé szelídül, míg a Kőszívú ember fiai a kardra olvadó gyertyákkal úgy tudja a romantika érzelmegzaltságát megidézni, hogy a giccsnek árnyéka sem vetülhet rá. Kétféle Svejk plakátjában a kétféle előadás jellege karakteresen különbözik. A rajzzal föllazított, a ruha alatt meztelen testét, tehát sebezhetőségét, tragikus kiszolgáltatottságát mutató katona menetelve, puskáját jövőendő sírkeresztjeként tartja a végzettel szembe. (A számtanfűzetek vonalhálója nemcsak az emberiség számára soha meg nem tanulható „történelmi lecke” koordináta rendszere, hanem az oldalt függőlegesen leeresztett szövegfolt tartó eleme is.) A másik megol-

dásnál a mindenki által ismert Svejk illusztrációt úgy használja fel, hogy míg a derék katona felső teste egyik irányba, lábai a másik irányba tartanak. Pszichológiai tanulmányt érdemelne a ráismerés és a meghökkentés e finom módszere. A kétféle Brecht plakát is az elfogulatlanság és a nagyvonalú szellem példája. Kurázi mama vonásait halálfejjé pusztító égetett, tépett papír, s az előtte megjelenő első pillantásra túlságosan is oktató jellegű drótháló úgy vált jelentést, hogy szinte elfolytatja, lecsurgatja az arcot. A Koldusopera harmincas évekbeli nevelő szándékú komédiája minden erőszakoltság nélkül utal a hatvanas évek félelem szülte, ám átlátható, kiszámítható magyarországi kollektív társadalomlélektani élményére. A mellre tűzhető, láncon liffegő ötágú csillag árnyéka több egy színházi plakátnál. A jelképiség összefogottságát a Két úr szolgája, a karikatúrákig kihegyezett szemléletet a Hippolit a lakáj, vagy a Cyrano hordozza. Mondanom sem kell érvényesen és magas színvonalon. Elmondható, hogy Árendás jó érzékeléssel menti át az évtizedeken át készített filmplakátok világából azt a szakmában szinte szokatlan háttérben maradó alkotói attitűdöt, amely legerőteljesebben az Országúton Fellini plakátjában, vagy a Fábri Zoltán Requiemjén, a Schiffer Pál féle Cséplő Gyuriján érzékelhető.

A hagyományos eszközök, a rajzolás, a festői, grafikai megjelenítés, a fényképezés mellett itt kell szólnunk a digitális manipuláció szinte fölmérhetetlen lehető-

ségéről. Árendás József használja a számítógépet, a világhálón való közlekedés, kapcsolattartás, a művek digitális postázása mellett alkotásra is. Ebből a szempontból talán előnyös, hogy a magyarországi technikai fejlődés kétsége miatt viszonylag későn találkozott vele, így pontosan annyira épít a digitalizálás lehetőségeire, amennyit szükséges. A gépi manipuláció, a beavatkozás, az átírás, átértelmezés soha nem érhető tetten munkáin, nem beszél ki az egészről, véletlenül sem sugallja a „gépesített” rajzfilmek „korszerű” grafikai világát, techno érzését, távol marad annak szándékoltan riasztó „esztétikájától” is. Modernitása - ahogy egész munkásságán - itt sem, ezáltal sem csinált, keresett, hanem hagyományokból táplálkozó, belülről megélt, ezért érvényes.

Miközben Árendás József színházi plakátjainak monumentális sorozata azt mutatja, hogy minden esetben a feladat határozza meg módszert, az összetartó erő, a stiláris azonosság a szellem felől érhető tetten. Tudjuk, hogy a nemzedéktársakhoz hasonlóan a lengyel plakátművészet nagy korszaka erőteljes hatással volt mesterünkre is. Ám ez a hatás csak az intellektuális hangoltság, a groteszkre való hajlás, az iróniára való érzékenység, a humor komorabb vonásainak megjelenése, a közép-kelet európaiság által van jelen. A plakát nagy klasszikus eredet-korszaka, a Toulouse Lautrec-től a szecesszióig töretlen, az erőteljes dekorativitást ornamentekkel a finomkodásig túlhalt - és a XX. század hatvanas éveiben bizonyos jegyeivel újból divatos - korszaka éppúgy nem hagy nyomot Árendás József szemlé-

letén, ahogyan az ötvenes évek politikát kiszolgáló elbeszélő realizmusa, a hatvanas-hetvenes évek látszat-modernizmusa is minden szempontból idegen tőle. Viszont finom utalásokkal, mélyen megélt és újraértelmezett, ezért igen természetes jegyként, tanulsgként jelenik meg Árendás munkásságában a két világháború közötti avantgárd dokumentumok iránti érzékenysége, szociófotós szemlélete, montázs építő képessége éppúgy, mint bátor konstruktivizmusa, kompozíciós kísérletező kedve, a reklámban modern művészi kihívást látó magatartása. A pályatársak, egy igazán nagy nemzedék: Orosz István, Keresztes Dóra, a lengyel-magyar Duczki Kristóf, Pócs Péter, Barát Ferenc, Kemény György, Felvidéki András, a zömmel az Egyesült Államokban élő Bányai István szellemi jelenléte érzékenyen képeződik le ebben az életműben, a finom hatások a közös intellektuális és érzelmi eredetre, a közös élményekre, műveltségre utalnak úgy, hogy csak erősítik az alkotói karaktert. Mert Árendás József társas lény, csapatember akkor is, ha munka közben az alkotáshoz elengedhetetlen magány a része, s közösségi kötődése nem kioltója, hanem mutatója eredetiségének, egyediségének. Művészemberként szolgáltató szerepjátszónak, önmagát naponta újrafestő, újrateremtő bohócnak, esetlenségével és könnyeivel nevetésre ingerlő clown-nak hiszi magát Árendás József. Hogy a Vidám kísértet valószerűtlen komédiájának plakátjáról ő nézne le ránk, azon nem is kell töprengenünk, hiszen minden plakátjáról ő szólít. S ennél többet egy mindentudását megosztó magatartásra szocializálódott ember nem is adhat.